

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

14(23)

2014

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

MUZIEJUS: ŽINIOS IR ETNOGRAFIJA

Sudarytoja AUKSUOLĖ ČEPAITIENĖ

MUSEUM: KNOWLEDGE AND ETHNOGRAPHY

Edited by AUKSUOLĖ ČEPAITIENĖ

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Sutarties Nr. LIT 7-53

REDAKcinĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas, Ohajus

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (<i>Auksuolė Čepaitienė, Vytis Čiubrinskas</i>)	5
<i>Foreword</i> (<i>Auksuolė Čepaitienė, Vytis Čiubrinskas</i>)	7

Straipsniai / Articles

Auksuolė Čepaitienė

Įvadas: muziejus, žinios ir etnografija	11
Introduction: Museum, Knowledge and Ethnography. Summary	33

Jonas Mardosa

Etnografija kraštotyros muziejuose: kai kurie istoriniai raiškos aspektai ir šiuolaikinės būklės refleksijos	35
Ethnography in Local Lore Museums: Some Historical Aspects of Expression and Reflections on the Contemporary Situation. Summary	64

Hubert Czachowski

Muziejus kaip kultūros laboratorija. Marijos Znamierowskos-Prüfferowos indėlis į etnografinę muziejinkystę	69
The Museum as a Laboratory of Culture. The Contribution of Maria Znamierowska-Prüfferowa to Ethnographic Museology. Summary	84

Eglė Rindzevičiūtė

Sovietiniai lietuviai, gintaras ir „naujieji baltai“: tautinės ir regioninės tapatybės Lietuvos muziejuose, 1940–2009	87
Soviet Lithuanians, Amber and the ‘New Balts’: National and Regional Identities in Lithuanian Museums, 1940–2009. Summary	112

Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė

Vizualinės etnografijos naratyvas: Pitt Rivers muziejaus atvejis	113
Narrative of Visual Ethnography: A Case Study of the Pitt Rivers Museum. Summary	133

Goda Palekaitė

Nesamas ir niekada nebuvęs: šiuolaikinės san erdvės nesuderinamumas Namibijoje	137
The Non-Existent that Never Was: The Inconsistency of Contemporary San-space in Namibia. Summary	158

Ainė Ramonaitė, Rytė Kukulskytė

Etnokultūrinis judėjimas sovietmečiu: nematoma alternatyva sistemai?	161
The Ethno-cultural Movement in Soviet Lithuania: Invisible Alternative to the Regime? Summary	179

Diskusijos / Discussions

Vida Savoniakaitė

- Autentiškumo prasmės: apie kultūros paveldą ir nacionalumą183
 Concepts of Authenticity: Toward Cultural Heritage and Nationalism.
 Summary 196

Taikomieji darbai / Applied Projects

Janina Samulionytė, Sigita Žukauskaitė

- Lietuvos liaudies buities muziejaus paroda „Lietuvių duona.
 Su savo kepalėliu visur stalą rasi“ 199
 The Exhibition of the Lithuanian Folk Museum ‘Lithuanian Bread.
 With Your Loaf You Will Find a Table Everywhere’. Summary 217

Inga Levickaitė-Vaškevičienė

- Muziejinių vertybių skaitmeninimas Lietuvos liaudies buities muziejuje:
 naujos sklaidos galimybės 219
 The Digitization of Museum Holdings at Lithuania’s Folk Museum:
 The Possibilities of a New Dissemination. Summary 233

Interviu / Interview

- Pokalbis su Oksfordo universiteto vizualinės antropologijos profesoriumi
 Marcusu Banksu (*Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė*) 235

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Ida Harboe Knudsen. New Lithuania in Old Hands: Effects and Outcomes
 of EUropeanization in Rural Lithuania (*Kristina Šliavaitė*) 247
 Andželika Bylaitė-Žakaitienė. Lietuvių etiketas ir bendravimo kultūra
 XX amžiuje (*Rasa Paukštytė-Šaknienė*) 251
 Jūratė Vyliūtė, Gaila Kirdienė. Lietuviai ir muzika Sibire (*Austė Nakienė*) ... 256
 Anete Karlsonė. Dziesmu svėtki un tautiskā tēpa attīstība Latvijā
 19.gadsimta beigās un 20.gadsimtā (*Irma Šidiškienė*) 258

Konferencijos / Conferences

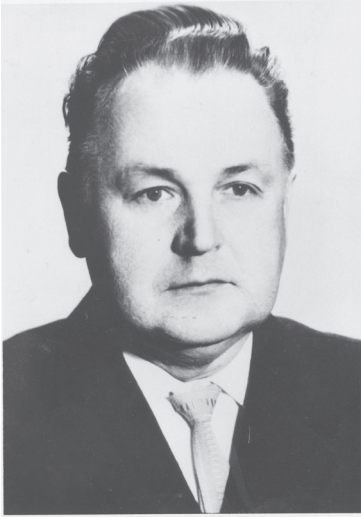
- SIEF penkiasdešimtmečio jubiliejaus simpoziumas Amsterdame
 (*Vytautas Tumėnas*) 263
 RAI konferencija Britų muziejuje Londone: antropologija ir fotografija
 (*Goda Palekaitė*) 266

Sukaktys / Anniversaries

- Etnologei Irenai Aušrelei Čepienei – 80 (*Žilvytis Šaknys*) 269
 Lietuvos gyvenviečių ir sodybų tyrinėtoji Izidoriui Butkevičiui – 90
 (*Irena Regina Merkienė*) 271

In Memoriam

- Vitalis Morkūnas (1929–2014) (*Žilvytis Šaknys*) 275

LIETUVOS GYVENVIEČIŲ IR SODYBŲ TYRINĖTOJUI IZIDORIUI BUTKEVIČIUI – 90

XX a. dovanavo Lietuvai daug iškilių mokslo žmonių. Vienas jų – etnologas, Lietuvos kaimo gyvenviečių tyrinėtojas, lauko tyrimų metodologijos kūrėjas ir neuilstantis sparčiai nykusios senojo kaimo architektūros paveldo fiksuotojas, Liaudies buities muziejaus kūrėjas-konsultantas Izidorius Butkevičius. Gimė 1924 m. liepos 3 d. Elžbietos ir Pranciškaus Butkų šeimoje Telšių apskrities Tverų valsčiaus Pribitkos kaime. Čia prabėgo 16 metų besimokant už trijų kilometrų buvusioje Tverų pradžios mokykloje ir bedirbant tėvų ūkyje. Iš jų paveldėjo žemaitišką savimone, nepaprastą darbštumą ir užsispyrimą.

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, jis buvo augalotas dvidešimtmetis Telšių gimnazistas. Kilo grėsmė būti paimtam į sovietinę kariuomenę. Galėjo sužlugti sena svajonė siekti mokslo, dėl kurios dar paauglystėje pasipriešino tėvo valiai. Šis tikėjosi išmokyti sūnų kalvystės amato. 1945 m. teko įsigyti fiktyvų gimimo liudijimą. Nuo tada vietoje Izidoriaus Butkaus visuose asmenų apibūdinančiuose sovietiniuose dokumentuose ir leidiniuose atsirado 1928 m. Žemaičių Kalvarijoje gimusio

Izidoriaus Butkevičiaus pavardė. Ji, kaip ir naujieji gimimo metai, iki pat mirties (1982 m. lapkričio 20 d. Vilniuje) išliko oficialiojoje biografijoje.

Daug vilčių teikęs gabus matematikai jaunuolis, mokytojų nuostabai, Kauno universitete pasirinko archeologijos studijas. 1947 m., šią specialybę perkėlus į Vilniaus universitetą, paviliojo etnologija, su kuria susiejo visą gyvenimą. 1951 m. apgynė diplominį darbą *J. Basanavičiaus darbai Lietuvos etnografijos srityje* ir kukliai pradėjo mokslininko karjerą vyresniuoju laborantu Vilniaus universiteto Archeologijos ir etnografijos katedroje. Pragyvenimui prisidurdavo dėstydamas istoriją Žemės ūkio technikumė.

Pasitaikius pirmai progai, nemesdamas darbų, 1952 m. įstojo į Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto etnografijos specialybės neakivaizdinę aspirantūrą. Kitais metais gerai pasirodęs pradedantis mokslininkas priimamas dirbti šio instituto Archeologijos ir etnografijos skyriaus jaunesniuoju moksliniu bendradarbiu tyrinėti lietuvių liaudies architektūrą ir, nieko nelaukęs, perėjo į neakivaizdinę aspiran-

tūrą Maskvoje, SSRS Mokslų akademijos N. N. Miklucho-Maklajaus etnografijos ir antropologijos institute. Pateko į prof. N. Čeboksarovo rankas. 1956 m. apgynė istorijos mokslų kandidato disertaciją *Dabartiniai lietuvių gyvenamieji namai*. Netrukus Lietuvos istorijos institute buvo pervestas į vyresniojo mokslinio bendradarbio pareigas, o 1961 m. jam buvo suteiktas vyresniojo mokslinio bendradarbio mokslo vardas. Lietuvių liaudies architektūra ir kaimo gyvenvietės tapo jo viso gyvenimo studijų tema, o Institutas – vieta mokslinėms idėjoms įgyvendinti.

I. Butkevičius buvo vienas iš nedaugelio etnologų, tyrinėjusių lietuviškas kaimo gyvenvietes ir jų pokyčius istorijos tėkmėje. 1953–1982 m. paskelbė apie 200 darbų – knygų, studijų, straipsnių, etnografinių anketų ir populiarių straipsnelių. Valstiečių pastatų tyrinėjimus jis laikė reikšmingais etninės istorijos klausimams spręsti, padedančiais nustatyti ekonominius ir kultūrinius santykius su kaimyniniais kraštais, be to, priėmė lietuvių tautos kultūros tęstinumui palaikyti. Gyvenamąjį namą tyrinėjo kaip kultūros objektą, liudijantį ilgalaikį įvairaus lygmens socialinių ir ekonominių veiksnių poveikį Lietuvos kaimui. Namo raidos galutinis rezultatas Lietuvoje – tipologiškai skirtingos *žemaitiška troba*, *aukštaitiška pirkia* ir Užnemunėje – *grinčia*, *pirkčia*, *stubos*.

Kaimo architektūros tipologinę sistemą kūrė išskirdamas iš konkrečių objektų įvairovės tam tikrą požymių kompleksą, kurį sudarė išplanavimas, atsižvelgiant į išilgines ir skersines pastato sienas, kūrenimo įrenginiai, patalpų skaičius, pastato išorė, stogo forma, sienų apdaila. Siūlė fiksuoti ir modernią profesionalią kaimo statybą bei ieškoti joje sąsajų su tradicinės kultūros paveldu. 1966–1971 m. padarė didelį darbą kaimo pastatų kartografijos srityje. Maskvos etnologų iniciatyva Estijos, Latvijos ir Lietuvos etnologai atliko ilgalaikį kompleksinį XIX a. vidurio–XX a. pradžios etninės kaimo kultūros tyrimą su digresi-

jomis į archeologinius laikus. Jam vadovavo SSRS Mokslų akademijos aukščiausios kvalifikacijos etnologai, istorikai, geografsai kartografai ir kt. I. Butkevičiaus tyrimo rezultatai turėjo būti paskelbti *Pabaltijo istorinės etnografijos atlaso* tome *Architektūra*. Deja, likimo ironija – užbaigtas tomas taip ir nebuvo išleistas, liko Maskvoje kaip N. N. Miklucho-Maklajaus etnologijos ir antropologijos instituto nuosavybė.

Sovietinei Lietuvos valdžiai neįtikėjo I. Butkevičiaus darbai, nes juose pateikta senoji medinė kaimo architektūra erdviame sodų ir kitų želdinių fone, ūkinei veiklai pritaikytos sodybos ir kaimavietės daugeliui atrodė daug patrauklesnės ir buvo daug patogesnės už pirmąsias ankštas mūrines plyname lauke pastatytas kolūkines gyvenvietes. Kaltintas pasidavimu užsienio etnologijos įtakai ir senosios lietuvių kultūros idealizavimu. Nebuvo leista gintis ir parengtos istorijos daktaro disertacijos. Iškelta sąlyga – ją plėtoti remiantis naujausiųjų laikų Lietuvos kolūkinio kaimo tyrinėjimais. Paskirtas vadovauti naujai sudarytai Lietuvos socialistinio kaimo kultūros ir buities tyrimų grupei. Buvo jos vadovu visą dešimtmetį – iki 1981 m., kol sveikatą pakirto sunki liga.

Naujoji užduotis nebuvo prie širdies, tačiau ją vertino labai atsakingai. Ėmėsi visiškai naujos tyrimų metodikos. Nagrinėjo visų lygių valdžios institucijų kryptingos veiklos sąsajas bei tos veiklos teigiamas ir neigiamas pasekmes Lietuvos kaimui. Laikėsi panašios koncepcijos kaip Sigurdo Eriksono centro aspiracijų koncepcija. I. Butkevičius faktografiškai parodė etninės kaimo kultūros formų susidūrimą su institucionalizuotomis inovacijomis ir atskleidė vietinės kultūros tęstinumo kaime krizę, kurią sukėlė profesionaliosios autorinės kūrybos įsiveržimas.

I. Butkevičius daug nusipelnė Lietuvai ne tik etnologinių tyrimų apimtimi ir jų rezultatais, bet ir stropiai kaupdamas

duomenis apie kaimo architektūrą tuo metu, kai ji buvo beatodairiškai naikinama. Dėl išaugusių melioracijos mastų ir naujai kuriamų kolūkinių gyvenviečių buvo nušluoti ištisi vienkieminiai kaimai. XIX a.–XX a. pirmosios pusės pastatų aprašai, brėžiniai ir gausybė foto nuotraukų, kuriose matome jau išnykusį kraštovaizdį su unikalia autentiška architektūra, sudaro, pasak P. Kalniaus, 8393 l., kurie sudėti į

80 bylų, ir daugiau kaip 27 700 nuotraukų bei jų negatyvų fototekos. Visa tai saugoma Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyne. Lietuvos etnologui Izidoriui Butkevičiui likimas šykščiai atsekėjo vos 58 gyvenimo metus. Jo palikimas mums primena, kiek daug gali nuveikti vienas žmogus, kai atsiduoda kilniai idėjai – išsaugoti savo tautos kultūrinę patirtį ir jos atmintį ateities kartoms.

Irena Regina Merkienė